Наталія Савчук

м. Умань

ІНФОРМАТИВНО-ТЕКСТОТВІРНІ ФУНКЦІЇ МОТИВАЦІЙНО ЗВ'ЯЗАНИХ СЛІВ – СТРУКТУРНИХ МОТИВАТІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Мотивована (похідна) лексика незмінно перебуває під пильною увагою мовознавців, адже саме мотивовані слова, або слова з подвійною референцією становлять найпотужніший динамічний шар в лексиконі будь-якої мови. Лінгвістичний аналіз мотиваційних відношень подано у працях А.Д.Аділової, О.І. Блінової, М.М.Гінатуліна, М.Д.Голєва, П.А.Катишева, Т.Р.Кияка, О.О.Селіванової, І.С. Улуханова та ін.

Українська художня література кінця ХХ – початку ХХІ ст. (і проза, і поезія) фіксує мотиваційні процеси у мовленні, що виявляється також і у різнофункціональному використанні МЗС. Випадки актуалізації відношень структурної мотивації (мотиваційно зв'язані слова) у текстах сучасної української художньої літератури у функціональному аспекті ще не були об'єктом лінгвістичного опрацювання.

У результаті вживання в одному тексті низки різнокореневих слів, що належать до одного словотвірного типу, відбувається актуалізація деривaційної структури слова і відповідного деривaційного значення [1, 167]. Такі слова пов'язані відношеннями структурної мотивації.

У дослідженні нами проаналізовано мотиваційно пов'язані структурні мотивати, виділені у художніх текстах (крім МЗС як основи стилістичних тропів, що пов'язано з експресивністю у першу чергу).

Суфіксальні деривати. Суфіксація української мови має дві функціональні лінії: одні суфікси утворюють від певного мотиватора слова з іншим лексичним значенням (*жовток, білок*), інші – поєднуючись з твірною основою не змінюють основної семантики слова, а лише вносять в його значення додаткові семантичні відтінки означально-обставинного та експресивного характеру (*жовтесенький, білесенький*) [3, 264].

У текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. зафіксовано МЗС – структурні деривати обох функціональних типів. МЗС – структурні мотивати з суфіксами першого функціонального типу у морфемній структурі виконують у художніх текстах здебільшого інформативно-текстотвірні функції. Так, одноструктурні слова із запозиченим суфіксом *-ер* (словотвірне значення суфікса *-ер* – професійна належність осіб [2, 480], виконують у поетичному тексті функцію додаткового підсилювального інформування: “Все ширше коло кріпаків-*суфлерів*, / пригноблених *дублерів* інтелекту, / що викладають геніальні мізки / на чорній стіл всевишнього нікчеми…” (Перебийніс, 2009, с. 5). Суфікс *-ець* (словотвірне значення суфікса *-ець* – вказівка на національність, народність [2, 480]) у нижченаведеному контексті використовується як з інформативно-текстотвірною (*перуанці – мексиканці – аргентинці*), так і з експресивною метою (*тубільці, тубільці-трипільці*), зокрема спостерігаємо семантико-прагматичний ефект іронізації: “Ще десять років такого життя, і хтось із глобалістів назове нас *тубільцями*” (Голота, 2007, с.73).

Семантика МЗС з суфіксом абстрагованої ознаки *–ість:* “Він виглядав доволі життєрадісно, без звичних для таких місць настроїв, без навислих у повітрі *завмерлості, відмерлості, гнітючості* і німої *урочистості*.” (Андрухович Софія, 2008, с. 36) має спільний негативно-емотивний компонент (*завмерлості, відмерлості, гнітючості*), хоч загалом функції цих структурних мотиватів (а також *урочистості*) – інформативні.

Суфікси другої функціональної групи (тільки з емоційно-оцінним значенням) також використано у морфемній структурі актуалізованих структурних мотиваційних відношень лексем, що функціонують у текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. МЗС з синонімічними суфіксами *-ечк(-очк-), -ц-* та *-к-* надають висловлюванню ласкаво-пестливого колориту: “Ти до ставу – *стежечкою,* / Я – *горбочком*, / Ти – зорі *мережечкою*, / Я – *листочком*.” (Мойсієнко, 2006, с.102).

Префіксальні деривати. Функції МЗС (префіксальних дериватів), зафіксованих нами у текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст., проаналізуємо, згрупувавши одноструктурні слова за семантикою префіксів. Найчастотнішою в префіксах є семантика просторовості. Зокрема, словотворчий та формотворчий префікс *ви-* є маркером доконаної дії з основним значенням просторовості, зокрема напряму руху зсередини назовні: "…все, що запускалося в розіпрілий парний грунт, *викорочувалось, вирубувалось, вигрібалось, вишкромаджувалось* нею до щирця." (Забужко, 2009, с.13). Основна функція МЗС з суфіксом *ви-* у морфемній структурі – інформативно-текстотвірна, проте у всіх випадках позиційно-лексичний повтор є засобом динамізації, інтенсифікації інформативності, що синтезується з експресивними конотаціями. Просторове значення відцентрового спрямування дії репрезентовано префіксом *роз-*: "…він серцем реагував на все, що відбувалося довкола у часи великого розчарування: "*Розкрадуть, розметуть*, зроблять людей крайніми…" (Голота, 2007, с.94); Просторове значення руху крізь об'єкт виражається префіксом *про-*: "Територія *прострілювалась і просвічувалась* свіжим снігом. Зима обіцяла бути довгою і виснажливою, як будь-яка зима." (Жадан, 2007, с 329). Просторове значення руху від об'єкта (формотворче значення доконаної дії) [1, 233] має префікс *по-* у морфемній структурі МЗС: *"Порепаний, поколотий* - / Дзвенить же все одно, / Коли везем, як золото, / На станцію зерно." (Сом, 2007, с. 21). Функція одноструктурних дериватів у тексті – інформативно-текстотвірна, змістово-концептуальний аспект додаткового інформування. Відтінки емоційності зумовлені кореневою семантикою аналізованих лексем.

Просторове значення подолання чогось репрезентує префікс *пере-*: "*Перегорів. Переболів*. / Безсилля віку *пересилив*. / Лечу над порохом полів , / над сивим літом перестиглим." (Перебийніс, 2005, с.198). Семантика неповноти ознаки властива префіксу *при-*: "Але дорога неблизька до Бога,/ І ти ідеш, сколінчившись не раз. / Нараз торкнеться пліч пересторога. /

Припинить, притамує твій екстаз.” (Мойсієнко, 2008, с. 29). Функція МЗС – інформативно-текстотвірна (пояснення). Закінченість дії виражається семантикою префікса *від*-: “ Я – танцююча статуя. / З глини - / Й у глину йду. / *Відлюблю, відспіваю*, / *Відплачу* / Щиро й несміло. / Ну, а дух, якщо є… / Все одно йому: / Він же дух.” (Павлюк, 1995, с. 85). Морфемний повтор підсилює інформативність, поєднану з властивою поетичному тексту емотивністю.

У текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. фіксуємо актуалізацію мотиваційно зв’язаних слів (структурна мотивація, суфіксація). Функції МЗС визначаються функціональним типом суфікса, у багатьох випадках спостерігаємо синтез інформативності та експресивності (залежно від комунікативного наміру, стилю, жанру висловлювання). Префіксальні одноструктурні слова, використані у текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст., являють собою випадки контактної актуалізації структурних мотиваційних відношень. Морфемний повтор підсилює, інтенсифікує як інформативно-текстотвірний, так і експресивний потенціал МЗС.

Список використаних джерел

1. Земская Е.А. Словообразование как деятельность / Отв. ред. Д.Н. Шмелёв. Изд. 4-е. – М.: Книжный дом “Либроком”, 2009. – 224с.
2. Полюга Л. М. Словник українських морфем. – К.: Довіра, 2010. – 554с.
3. Чередніченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. – К.: Радянська школа, 1962. – 495 с.

Джерела фактичного матеріалу *(з умовними скороченнями)*

1. Андрухович, С. Старі люди / Софія Андрухович. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. – 144 с.
2. Голота, Л. Епізодична пам’ять : роман / Любов Голота. – К. : Факт, 2007. – 288 с.
3. Жадан, С. В. Капітал / С. В. Жадан. – Х. : Фоліо, 2007. – 797 с.

4. Забужко, О. Друга спроба : вибране / Оксана Забужко. – 2-е вид., виправл. і доп. – К. : Факт, 2009. – 432 с.

5. Кар’єра. З поверненням, Платоне : поезія підліткового суспільства // Дніпро. – 2008. – № 4. – 176 с.

6. Мойсієнко, А. К. З чернігівських садів : нові сонети і верлібри / А. К. Мойсієнко. – Умань : Софія, 2008. – 130 с.

7. Мойсієнко, А. Мене любов’ю засвітили скрипки / Анатолій Мойсієнко. – К. : Правда Ярославичів, 2006. – 193 с.

8. Павлюк, І. Скляна корчма : лірика / Ігор Павлюк. – Дрогобич : Відродження, 1995. – 94 с.

9. Перебийніс, П. Коридор : лірична трагедія / Петро Перебийніс. – К. : Неопалима купина, 2009. – 60 с.

10. Перебийніс, П. М. Пшеничний годинник : лірика / П. М. Перебийніс. – К. : ВІК, 2005. – 352 с.

11. Сом, М. Д. Передай кодолу! : вірші, пісні, жарти, епітафії та придибенції / М. Д. Сом ; передм. О. І. Жолдака .– К. : Укр. письменник, 2007. – 286 с.